

KS. JAROSŁAW R. MARCZEWSKI* – LUBLIN

**CZAS I MIEJSCE URODZENIA
DWÓCH BISKUPÓW LUBELSKICH:
JÓZEFA MARCELEGO DZIĘCIELSKIEGO
I WINCENTEGO A PAULO PIĘNKOWSKIEGO**

Niedawny jubileusz 200-lecia powołania do istnienia diecezji lubelskiej stał się dla wielu okazją do podjęcia różnorodnych inicjatyw naukowych. Jedną z nich było przygotowanie pracy zbiorowej pod redakcją ks. Marka T. Zahajkiewicza przedstawiającej całość dziejów lokalnego Kościoła, która ukazała się drukiem w wydawnictwie *Gaudium*¹. Pozycja ta miała wypełnić lukę w zbiorze literatury przedmiotu, jako że mimo rozlicznych prac cząstkowych nie istniała dotąd pozycja ujmująca całość zagadnienia historii diecezji we wszelkich przejawach jej funkcjonowania. Poważnym wyzwaniem stało się przygotowanie tej części pracy, która miała dotyczyć życia religijnego lubelskiego Kościoła². Szybko bowiem wyszedł na jaw niepokojący fakt niemal całkowitego braku pomocy w postaci istniejących już opracowań. Dlatego też, aby sprostać zadaniu trzeba było w całości odwołać się wprost do źródeł. W wyniku żmudnej i długotrwałej kwerendy bibliotecznej i archiwalnej zaczęły się rysować nowe horyzonty badawcze, obejmujące obszary równie słabo rozpracowane. Paradoksalnie były to kwestie związane z najważniejszymi postaciami diecezji, czyli biskupami. Okazało się bowiem, że poza bp. Franciszkiem Jaczewskim oraz Stefanem Wyszyńskim, żaden inny nie doczekał się solidnej monografii³. Niewielkie dziełko przybliżyło postać bp. Józefa Marcellego Dziecielskiego⁴, a w 1939 roku podjęto czynności wydawnicze w celu opublikowania pozycji o bp. Marianie Leonie Fulmanie, ale wybuch

* Ks. Jarosław R. Marczewski – doktor historii Kościoła, adiunkt w Instytucie Historii Kościoła, Wydział Teologii KUL.

¹ *Dzieje archidiecezji lubelskiej (1805-2005)*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2005.

² J. R. Marczewski, *Życie religijne*, w: *Dzieje archidiecezji lubelskiej (1805-2005)*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2005, s. 87-230.

³ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, Warszawa 1981; B. Pylak, *Stefan Wyszyński. Biskup lubelski 1946-1949*, Lublin 2000.

⁴ K. Grotnik, *Józef Marcellin Dziecielski (biskup lubelski) 1825-1839*, Hazleton 1988.

II wojny światowej zniweczył te zamierzenia⁵. Co do pozostałych ordynariuszy, jedynie pewne aspekty działalności i to tylko niektórych z nich stanowiły przedmiot badania uczonych.

Korzystając z pojubileusowego klimatu wciąż zdradzającego oznaki wzmożonego zainteresowania historyczno-kościelną problematyką lubelską udało się podjąć trop badawczy w postaci inauguracyjnych i programowych listów pasterskich pierwszych miejscowych biskupów i dokonać rozpoznania nieanalizowanych dotąd obszarów ich aktywności⁶. Co ciekawe, okazało się, że w przypadku niektórych hierarchów uderza nie tylko brak całościowych opracowań, ale poważne zamieszanie, noszące nieraz znamiona sprzeczności w dziedzinie osiągniętych już wyników i to w kwestiach zdawałoby się podstawowych. Tak dzieje się np. w przypadku bp. Dzieścielskiego i Pieńkowskiego.

Rys biograficzny

Bp Józef Marcelei Dzieścielski objął lubelską stolicę biskupią jako drugi z kolei pasterz miejscowego Kościoła. Wiązało się to z przeniesieniem pierwszego biskupa lubelskiego Wojciecha Skarszewskiego na urząd metropolity warszawskiego.

Józef Marcelei Dzieścielski urodził się w 1768 roku. Idąc za głosem odkrytego powołania kapłańskiego w 1787 roku wstąpił do seminarium duchownego we Włocławku, ale już w następnym roku za rekomendacją biskupa włocławskiego Józefa Rybińskiego wyjechał na studia do Rzymu. Afiliacja do *Collegium Germanicum* skutkowałą uczestniczeniem w zajęciach na Uniwersytecie Gregoriańskim. Tam też 28 marca 1792 roku uzyskał dwie promocje doktorskie: z zakresu filozofii i teologii. W tym samym roku przyjął w bazylice na Lateranie święcenia kapłańskie z rak abp. Laryssy Ksawerego Passaro. Po powrocie z Italii rozpoczął karierę duchowną w kraju. W zmienionych warunkach polityczno-kościelnych doby zaborów uzyskał w 1800 roku nominację króla pruskiego na kanonik kapituły katedralnej we Włocławku. Następnie, już w okresie Księstwa Warszawskiego, otrzymał decyzją Fryderyka Augusta Saskiego godność prałata-prepozyta tejże kapituły. W kolejnych latach spełniał liczne funkcje diecezjalne – był prowizorem seminarium włocławskiego, sędzią surogatem, a następnie oficjałem w kon-

⁵ Autorem tego opracowania był ks. Piotr Stopniak. Jako że druk nie doszedł do skutku praca pozostała w rękopisie. Mimo usilnych poszukiwań nie udało się jej odnaleźć; F. Stopniak, *Stopniak Piotr (1892-1979)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 180.

⁶ J. R. Marczewski, *Programowy list pasterski biskupa Wojciecha Skarszewskiego z 1792 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 80 (2006) nr 1, s. 261-280; tenże, *Programowy list pasterski biskupa Józefa Marcelega Dzieścielskiego z 1827 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 80 (2006) nr 2, s. 499-521; tenże, *Inauguracyjny list pasterski biskupa Wincentego a Paulo Pieńkowskiego z 1853 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 80 (2006) nr 3, s. 746-769; tenże, *Inauguracyjny list pasterski biskupa Walentego Baranowskiego z 1873 roku*, „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 80 (2006) nr 4, s. 1101-1129.

systorzu. Ponadto, w różnych okresach piastował za dyspensą Stolicy Apostolskiej funkcje proboszcza w Izbicy, Piotrkowie i katedrze wrocławskiej.

Po reorganizacji struktur kościelnych na ziemiach objętych granicami Królestwa Polskiego powstała w 1818 roku diecezja kujawsko-kaliska. W dniu 17 grudnia 1819 roku z woli cara Aleksandra I ks. Dzieścielski uzyskał nominację na biskupa sufragana tej diecezji z tytułem *Arathia in partibus*. Święceń biskupich udzielił mu biskup kujawsko-kaliski Andrzej Wołłowicz w kolegiacie w Kaliszu w niedzielę 5 marca 1820 roku. Skutkiem rychłej śmierci ordynariusza ks. Dzieścielski został 13 marca 1822 roku przedstawiony przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego namiestnikowi Królestwa Polskiego jako kandydat na wakujące biskupstwo. Jego kandydatura nie została wszakże zaakceptowana. Niemniej jednak z wyboru kapituły katedralnej pełnił on przez rok obowiązki rządcy diecezji. Pozbył się ich z chwilą objęcia urzędu pasterskiego przez dotychczasowego sufragana lubelskiego bp. Józefa Koźmiana, który 10 marca 1823 roku został mianowany biskupem kujawsko-kaliskim.

Nominacja dotychczasowego ordynariusza lubelskiego bp. Skarszewskiego na arcybiskupstwo warszawskie w dniu 12 lipca 1824 roku sprawiła, że już 30 września lubelska kapituła katedralna dokonała zgodnego wyboru bp. Dzieścielskiego na administratora diecezji lubelskiej. Przyjmując tę funkcję wystosował on z Warszawy 21 października krótki list do duchowieństwa i wiernych świeckich obwieszczający objęcie administratury. Biskup przybył do diecezji najprawdopodobniej w początkach 1825 roku i zatrzymał się w swej rezydencji w Kumowie. Tam też w dniu 27 lutego 1825 roku udzielił święceń biskupich sufraganowi-nominatowi lubelskiemu ks. Mateuszowi Maurycemu Wojakowskiemu. Bp Dzieścielski uzyskał tymczasem 21 grudnia 1825 roku prekonizację papieską z rąk Leona XII na stanowisko nowego rządcy diecezji. Jako że wyznaczona na katedrę lubelską świątynia pojezuicka nie była jeszcze odrestaurowana w dniu 21 maja 1826 roku odbył się uroczysty ingres do kościoła pw. św. Michała Archanioła w Lublinie, dokąd biskup przeniósł z Krasnegostawu nabożeństwo katedralne i kapitułę.

Podczas swej działalności bp Dzieścielski wydał szereg listów pasterskich. W 1826 roku rozpracował szczegółowo program diecezjalnych obchodów ogłoszonego przez papieża jubileuszu powszechnego. Wraz ze swoimi współpracownikami przeprowadził w latach 1830-1835 wizytację kanoniczną w około połowie parafii diecezji lubelskiej.

W dobie powstania listopadowego, jako senator Królestwa Polskiego brał udział we wszystkich posiedzeniach tej izby począwszy od 20 grudnia 1830 roku. Złożył akces do uchwały sejmowej uznającej powstanie za rewolucję narodową, a 25 stycznia 1831 roku głosował za detronizacją Romanowych. W tym czasie przesyłał do diecezji rozporządzenia odnoszące się do porządku kaznodziejstwa, publicznych modlitw, święcenia włościanom białych kokard jako znaku wolności i zbiórek na rzecz powstania. Sam zadeklarował przekazanie na ten cel połowy swojej pensji. Po upadku powstania został zmuszony w 1832 roku do upokarzającego tłumaczenia się przed władzami zaborczymi ze swojego postępowania, a w 1833 roku do wykluczenia ze stanu kapłańskiego dwóch księży lubelskich zaangażo-

wanych w działalność niepodległościową. Odtąd stał się całkowicie lojalny wobec władz prosząc duchowieństwo o dystansowanie się od spraw społecznych i politycznych.

W 1832 roku zakończył dzieło remontu kościoła pojezuickiego w Lublinie, który stał się już trwale katedrą biskupią. Konsekwował kilka świątyń w diecezji, w tym m.in. w Kumowie, gdzie miał swoją rezydencję. Tam też spędził ascetycznie i w duchu miłosierdzia ostatnie lata swojego życia. Zmarł w Kumowie 14 lutego 1839 roku⁷.

Bp Wincenty a Paulo Pieńkowski objął rządy pasterskie jako bezpośredni następca bp. Dziecielskiego na lubelskiej stolicy biskupiej. Stało się to jednak dopiero po 14 latach od śmierci poprzednika, co wiązało się z represyjną polityką rosyjskich władz zaborczych wobec Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim.

Wincenty Ignacy Pieńkowski urodził się w 1786 roku. Edukację odebrał w latach 1793-1804 w szkole w Zamościu, a następnie w liceum archidiecezjalnym we Lwowie. Pragnąc zostać księdzem wstąpił w 1805 roku do Seminarium Duchownego w Lublinie. Świecenia kapłańskie otrzymał 30 lipca 1809 roku. Następnie pracował jako wikariusz w parafii Stężyca. Dnia 22 listopada 1813 roku został przeniesiony do Lublina. Pełnił tu posługę wikariusza, będąc zarazem kaznodzieją lubelskiej kolegiaty pw. św. Michała Archaniola, a także promotorem Bractwa Trójcy Świętej oraz nauczycielem religii i języka niemieckiego w szkole wojewódzkiej. Po kilku zaledwie latach pracy wikariackiej został w 1815 roku mianowany proboszczem w Kurowie.

W tym okresie, poza pracą duszpasterską, ks. Pieńkowski rozwinął szeroką działalność pisarską, społeczną, a nawet administracyjno-ekonomiczną. W szeregu jego poprzedników – plebanów kurowskich zapisała się m.in. postać ks. Grzegorza Piramowicza. Nawiązując do dorobku tego wielkiego działacza oświecenia ks. Pieńkowski skorzystał z jego rękopisu *Wymowa i poezja dla szkół narodowych*, do którego dodał dwie dalsze partie własnego autorstwa i jako trzyczęściową publikację wydał drukiem w Krakowie w latach 1815-1819. Praktyczną konsekwencją jego zaangażowania na poziomie teorii stał się udział w 1821 i 1826 roku w organizowaniu szkół elementarnych na terenie województwa lubelskiego oraz członkostwo w dozorach szkół średnich i pensji dla panien. W 1825 roku przypadły mu urzędy publiczne w postaci stanowiska sędziego pokoju powiatu

⁷ L. T. [K. Boniewski], *Wspomnienie o życiu ś.p. Dziecielskiego, biskupa dyecezyi lubelskiej*, w: *Pamiętnik religijno-moralny*, t. 3, Warszawa 1842, s. 279-290; J. B[artoszewicz], *Dziecielski Józef Marcellin*, w: *Encyklopedia Powszechna*, wyd. S. Orgelbrand, t. 7, Warszawa 1861, s. 934-935; *Dziecielski Józef Marcellin*, w: *Encyklopedia Kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. 4, Warszawa 1874, s. 490-491; S. Chodyński, *Biskupi sufragani wrocławscy*, Włocławek 1906, s. 78-79; J. N[iedzielski], *Dziecielski Józef Marcellin*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, red. Z. Chełmicki, t. 9-10, Warszawa 1906, s. 288; M. Godlewski, *Dziecielski Józef Marcellin*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 179; J. Skarbek, *Dziecielski Józef Marcellin*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 614; Z. Starnawski, *Józef Marcellin Dziecielski 1768-1839, biskup lubelski 1826-1839*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 59 (1985) nr 5-7, s. 117-119; Grotnik, *Józef Marcellin Dziecielski*.

kazimierskiego i marszałka na zgromadzeniu gminnym obwodu lubelskiego. Wszystko to wiązało się niewątpliwie z pozycją ks. Pieńkowskiego, którą zdobył w miejscowym środowisku ziemiańskim. Korzystając z lokalizacji swej parafii wszedł w intensywne kontakty z osiadłą w pobliskich Puławach rodziną Czartoryskich. Nie ograniczały się one wyłącznie do płaszczyzny towarzyskiej. Dotyczyły również sfery duszpasterskiej i posługi spowiedniczej wobec mieszkańców pałacu. Zdobyte zaufanie przełożyło się również na trudne lata po powstaniu listopadowym, kiedy to doszło do konfiskaty dóbr Czartoryskich. W wyniku specjalnej zgody władz zaborczych księżna Izabela Czartoryska otrzymała dożywotnio zgodę na posiadanie przeznaczonych jej przez rodzinę dóbr końskowolsko-puławskich. Jej plenipotentem i zarazem zarządcą włości był w latach 1832-1835 ks. Pieńkowski.

Zaangażowanie i zasługi ks. Pieńkowskiego zostały docenione również w środowisku diecezjalnym. Jeszcze w 1829 roku otrzymał tytuł kanonika honorowego lubelskiej kapituły katedralnej, po czym w 1836 roku został kanonikiem gremialnym, a w 1839 roku prałatem-dziekanem tejże kapituły. Bp Dziecielski włączał go w szerszym stopniu do współpracy ze sobą oraz przydawał do pomocy swemu sufraganowi bp. Wojakowskiemu. Tak więc w 1835 roku wziął udział w wizytacji kanonicznej parafii, odwiedzając w imieniu pasterza świątynie w miejscowościach Kamionka, Lubartów, Firlej, Kijany i Łuszczów. Od 1836 roku powierzono mu funkcję diecezjalnego prowizora w lubelskim seminarium prowadzonym przez zakonników ze Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego a Paulo. W konsystorzu diecezjalnym był od 1837 roku egzaminatorem przysięgłym sprawdzającym wiedzę kandydatów do święceń i na beneficja parafialne, a także starających się o przedłużenie pozwolenia do słuchania spowiedzi. W 1839 roku otrzymał najbardziej eksponowany w konsystorzu urząd oficjała. W latach 1839-1845, kiedy funkcję administratora w Kościele lubelskim sprawował schorowany bp Wojakowski, ks. Pieńkowski był faktycznym zarządcą diecezji, zwłaszcza podczas długich miesięcy nieobecności administratora przebywającego na kuracjach zdrowotnych.

Śmierć bp. Wojakowskiego 2 lutego 1845 roku sprawiła, że kapituła katedralna wybrała ks. Pieńkowskiego swoim wikariuszem. W następnym roku otrzymał on od Stolicy Apostolskiej urząd administratora diecezji lubelskiej. W tym czasie ks. Pieńkowski zaangażował się w kontynuowanie prac restauracyjnych przy katedrze lubelskiej. Ponadto podjął się doprowadzenia do skutku urządzenia stałej siedziby konsystorza i rezydencji biskupiej, które dotąd stale zmieniały swój adres. Wśród innych dokonań ks. Pieńkowskiego znalazło się dostosowanie w 1849 roku do wymogów ówczesnej doby przepisów regulujących funkcjonowanie lubelskiego seminarium.

Dnia 27 września 1852 roku, za zgodą władz państwowych, ks. Pieńkowski został przez papieża Piusa IX mianowany biskupem lubelskim. W celu przyjęcia święceń biskupich udał się do Petersburga, gdzie w niedzielę 31 lipca 1853 roku w kościele pw. św. Katarzyny konsekrował go metropolita mohylewski Ignacy Hołowiński, w towarzystwie biskupa wileńskiego Wacława Żylińskiego oraz bis-

kupa łucko-żytomierskiego Kacpra Borowskiego. Nowo kreowany biskup odbył w sobotę 8 października uroczysty ingres do katedry lubelskiej.

Rządy pasterskie bp. Pieńkowskiego przypadły na trudny czas międzypowstańcowy. Obejmując swą funkcję w podeszłym wieku biskup poślikował się chętnie w zarządzie diecezją listami pasterskimi. Licząc się ze swoją słabością fizyczną poprosił Stolicę Apostolską o pomoc w postaci sufragana, którego otrzymał w osobie ks. Walentego Baranowskiego. Wyświęcił go w katedrze lubelskiej 13 grudnia 1857 roku. Podczas 10 lat swojego posługiwania uzupełnił także uszczuplony znacznie skład kapituły katedralnej. Wobec wzrostu nastrojów narodowych zachował się godnie, choć wykazywał poglądy konserwatywne i był przeciwnikiem zbrojnego zrywu. Wziął udział w manifestacji religijno-patriotycznej celebrując 6 marca 1861 roku w lubelskiej katedrze nabożeństwo za poległych w Warszawie. W tym samym roku 25 września wraz z biskupem sandomierskim Józefem Juszyńskim przedstawił pełniącemu obowiązki namiestnika Królestwa Polskiego Karolowi Lambertowi memoriał biskupów polskich w sprawie sytuacji Kościoła, w którym wyliczono krzywdy i ograniczenia ze strony rządu oraz domagano się zmian. Pismo nie zostało wszakże przyjęte. Bp Pieńkowski nie przeżył napięcia związanego z powstaniem styczniowym, które uważał za nieszczęście. Zmarł w czasie jego trwania w dniu 22 listopada 1863 roku w Lublinie⁸.

Mity i fakty

Przedstawione rudymenarne dane odnoszące się do wspomnianych postaci biskupów, choć wydają się jedynie zwięzłą syntezą przygotowaną na podstawie dostępnych opracowań są w zasadzie pełną informacją jaka jest osiągalna w literaturze przedmiotu. Co więcej, została ona wzbogacona o szereg zarówno poważniejszych, jak też drobnych faktów odtworzonych na podstawie dokumentów źródłowych. Potwierdza to tezę o nikłym dorobku na tym odcinku historiografii domagającym się bezwzględного uzupełnienia.

Dodatkowym argumentem przemawiającym za podjęciem wysiłku badawczego w tym kierunku jest liczba nagromadzonych błędów powtarzanych bezwiednie przez kolejnych autorów przytaczających dla własnych potrzeb lub na zamówienie niektóre fragmenty biogramów biskupich. Wymagają one solidnej konfrontacji z tekstami źródłowymi i odpowiedniego skorygowania. Klasycznym

⁸ Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, *akta dotyczące śmierci ś.p. Wincentego Pieńkowskiego*, sygn. P 23; tamże, *Wykaz tabellaryczny duchowieństwa świeckiego diecezji lubelskiej [...] 1835-1838*, sygn. Rep 60 A 252, k. 69v-71r; J. N[iedzielski], *Pieńkowski Wincenty*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, red. Z. Chelmiński, t. 31-32, Warszawa 1913, s. 127; A. Gorzandt, *Biskup Wincenty a Paulo Pieńkowski a powstanie styczniowe*, Lublin 1978 (mps w Archiwum Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II); Z. Starnawski, *Wincenty Pieńkowski 1786-1863, biskup lubelski 1853-1863*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 59 (1985) nr 5-7, s. 120-121; Z. Zieliński, *Pieńkowski Wincenty*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 130; H. Mącznik, J. Mącznik, *Puławski słownik biograficzny*, t. 2, Puławy 2000, s. 179.

nieporozumieniem wydaje się kwestia daty i miejsca narodzin obu przyszłych pasterzy.

a) personalia bp. Dzieścielskiego

Informacje odnoszące się do miejsca narodzin bp. Dzieścielskiego pozostają bardzo rozbieżne. Jeszcze w XIX w. oraz na początku XX stulecia pojawiły się w literaturze biografy, których autorzy wyrażali na ten temat sądy na pozór sprzeczne. Zdaniem jednych, bp. Dzieścielski urodził się we wsi Torzewo na Kujawach, zdaniem innych natomiast w Tchórzewie na Mazowszu. Pierwsza z wymienionych opcji znalazła uznanie u ks. Jana Niedzielskiego autora hasła w encyklopedii Chełmickiego oraz u ks. Stanisława Chodyńskiego, autora opracowania o sufraganach włocławskich, druga natomiast u Juliana Bartoszewicza, autora hasła w encyklopedii Orgelbranda, u anonimowego autora hasła w encyklopedii Nowodworskiego oraz częściowo u ks. Karola Boniewskiego, autora tekstu w *Pamiętniku religijno-moralnym*, który pisał wszakże nie o Tchórzewie na Mazowszu, ale w mazowieckiej guberni⁹.

Istotne znaczenie w tym względzie mają biografy zamieszczone w ostatnich kilku dekadach w najpoważniejszych polskich wydawnictwach parających się problematyką prozopograficzną. Przede wszystkim bp Michał Godlewski, autor artykułu w *Polskim słowniku biograficznym* opowiedział się za Tchórzewem na Mazowszu¹⁰. Natomiast Jan Skarbek w *Encyklopedii katolickiej*, nie precyzując szerszego odniesienia administracyjnego lub historyczno-geograficznego wskazał na Tchórzową w okolicach Węgrowa¹¹. Za nimi podążali inni autorzy i choć ks. Kazimierz Grotnik oraz ks. Zbigniew Starnawski pisali jeszcze odpowiednio o Torzewie i Tchórzewie na Kujawach, to już w ostatnim czasie wspomniany ks. Marek T. Zahajkiewicz przytoczył twierdzenie zawarte w *Encyklopedii katolickiej* o Tchórzowej w okolicach Węgrowa¹². Podsumowując mamy w literaturze do czynienia z Torzewem lub Tchórzewem na Kujawach oraz z Tchórzewem na Mazowszu i Tchórzową koło Węgrowa jako potencjalnymi miejscami urodzenia bp. Dzieścielskiego. Pomocą w dotarciu do prawdy historycznej powinno być w tym przypadku naturalne pytanie: skąd wzięły się wskazane rozbieżności?

Jak można przypuszczać chodziło początkowo o zwykłe nieporozumienie. Teksty odnoszące się do Torzewa lub Tchórzewa na Kujawach wskazywały bowiem na miejscowość położoną na terenie ściśle określonym z punktu widzenia historyczno-geograficznego, ale w XIX w. nieposiadającym odrębności administracyjnej. Formalnie bowiem określenie to funkcjonowało już tylko jako człon

⁹ [Boniewski], *Wspomnienie o życiu*, s. 279; B[artoszewicz], *Dzieścielski Józef Marcellin*, s. 934; *Dzieścielski Józef Marcellin*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 4, s. 490; Chodyński, *Biskupi sufragani*, s. 78; N[iedzielski], *Dzieścielski Józef Marcellin*, s. 288.

¹⁰ Godlewski, *Dzieścielski Józef Marcellin*, s. 179.

¹¹ Skarbek, *Dzieścielski Józef Marcellin*, kol. 614.

¹² Grotnik, *Józef Marcellin Dzieścielski*, s. 8; Starnawski, *Józef Marcellin Dzieścielski*, s. 117; M. T. Zahajkiewicz, *Centralne urzędy i instytucje diecezjalne*, w: *Dzieje archidiecezji lubelskiej (1805-2005)*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2005, s. 54.

w nazwie diecezji kujawsko-kaliskiej. Na poziomie administracji państwowej Kujawy stanowiły fragment województwa mazowieckiego. Stąd też zapewne w niektórych opracowaniach pojawiła się informacja o Tchórzewie na Mazowszu.

Dodatkowym argumentem wiążącym Torzewo lub Tchórzewo z Mazowszem była tablica pamiątkowa umieszczona w katedrze lubelskiej w 1876 roku przez ks. Jana Ewangelistę Dymowskiego, prałata miejscowej kapituły i proboszcza w Kumowie. W inskrypcji znalazły się m.in. następujące słowa: „[...] Josepho Marcelino de Korwin Dziecielski [...] in pago Tchórzew Masoviae nato [...]”. Mylące sformułowania posługujące się nazwą „Mazowsze” nie miały wszakże na uwadze – inaczej niż w przypadku Kujaw – Mazowsza w rozumieniu historyczno-geograficznym, ale administracyjnym, odpowiadającym granicom województw. Historyczne Mazowsze dzieliło się bowiem w tamtym czasie na województwo płockie i województwo mazowieckie, przy czym to ostatnie obejmowało również historyczne Kujawy.

Przyjęcie za dobrą monetę informacji o mazowieckiej proveniencji bp. Dziecielskiego musiało skutkować usilnym poszukiwaniem Torzewa lub Tchórzewa na historycznym terytorium Mazowsza, a więc z wykluczeniem graniczących z nim od zachodu Kujaw. Niestety poszukiwania tego rodzaju musiały zakończyć się niepowodzeniem, jako że w Ziemi Mazowieckiej wioska o tej nazwie nie występowała. W najbliższym sąsiedztwie, liczącym zaledwie kilka kilometrów oddalenia od wschodniej granicy Mazowsza, można było natomiast odnaleźć Tchorzową położoną koło Węgrowa. Problem wszakże w tym, że były to już tereny Podlasia, których żadną miarą, ani historycznie, ani administracyjnie z Mazowszem mylić nie można.

Dziwi fakt, że współcześni uczeni, optujący za Ziemią Mazowiecką a nawet opłotkami Podlasia jako miejscem urodzenia biskupa – nie dysponując najwyraźniej oryginałem ani odpisem metryki chrztu bp. Dziecielskiego – nie wzięli pod uwagę przesłanek wynikających z wiedzy pozaźródłowej lub też szeregu argumentów o charakterze pośrednim.

Przede wszystkim należało uwzględnić fakt, że bp. Dziecielski wstąpił do seminarium wrocławskiego, a następnie w tej diecezji piastował godność kanonika i pełnił urzędy parafialne i konsystorskie. Wreszcie w Kościele kujawsko-kaliskim posługiwał jako sufragana. Nie musiało to co prawda oznaczać wprost pochodzenia z terenu tej diecezji, ale powinno stanowić przedmiot bardzo wnikliwego namysłu, zwłaszcza wobec słów samego biskupa. Po niefortunnej próbie wprowadzenia go na stolicę kujawsko-kaliską, a następnie powierzeniu mu diecezji lubelskiej pisał on bowiem do swych nowych wiernych: „Rachuby i widoki ludzkie przynęcały więcej do rodzinnej ziemi, zdawały się nawet obiecywać ten stopień dostojności wśród rodziny i przyjaciół, tam gdzieśmy większą część życia naszego w zawodzie usług obywatelskich i prac stanu duchownego przepędzili. Lecz inaczej podobało się Bogu; bo jego święte posłannictwo do ludu nie opiera się na związkach krwi i ciała, nie zasadza się na wielmożności i wziętości u ludzi, lecz obiera częstokroć obce, nieznane i nikczemne, ażeby tym widoczniej w dziele

swoim pokazał potęgę ramienia swego”¹³. Żal za straconą diecezją to najwyraźniej żal za rodzinnymi Kujawami.

Istotną okolicznością, którą należało zbadać były zatem także koneksje rodzinne interesującej nas postaci. Otóż w herbarzu Adama Bonieckiego rodzina Dzieścielskich wyraźnie rozpada się na dwie zasadnicze linie: pomorską i kujawską. Pierwsza z nich to ród kaszubski zaliczany od drugiej połowy XVII w. do szlachty brandenbursko-pruskiej, zasłużony zwłaszcza w pruskim korpusie oficerskim¹⁴. W drugiej gałęzi występował natomiast cały zastęp postaci piastujących takie urzędy jak: komornik graniczny brzeski, podczaszy radziejowski, stolnik kowalski, burgrabia przeddecki, cześnik radziejowski. Miasta takie jak Brześć, Radziejów, Kowal czy Przedecz należały do ważnych ośrodków Ziemi Kujawskiej¹⁵.

Nie bez znaczenia w przypadku wątpliwości natury naukowej są także opinie poważnych badaczy, którzy z różnych względów mogli mieć lepsze rozeznanie odnośnie do poruszanej problematyki. Spośród autorów biogramów bp. Dzieścielskiego z przełomu XIX i XX w. kompetencją naukową wyróżniał się bez wątpienia ks. Stanisław Chodyński, zasłużony badacz dziejów Kościoła włocławskiego. Dodatkowym argumentem za zwróceniem bacniejszej uwagi na rezultaty jego pracy była także przynależność jurysdykcyjna tego autora do diecezji kujawskokaliskiej. Zwraca również uwagę fakt chronologicznej bliskości, jako że ks. Chodyński prowadził swoje badania w niedalekim następstwie posługi bp. Dzieścielskiego. Jego opowiedzenie się za Torzewem na Kujawach powinno zatem w większym stopniu zainteresować późniejszych badaczy¹⁶.

Wszystkie te argumenty, nieposiadające siłą rzeczy mocy rozstrzygającej, udało się wszakże w wyniku solidnej kwerendy uzupełnić czy wręcz zastąpić wartościowym odkryciem. Chodzi o tekst źródłowy przesądzający o omawianym zagadnieniu. Dał się bowiem odnaleźć oryginał zapisu aktu chrzcielnego bp. Dzieścielskiego w księdze metrykalnej przechowywanej w kościelnym archiwum diecezji włocławskiej. Dodatkowo udało się dotrzeć do odpisu tego aktu chrzcielnego, który został włączony do rzymskiej księgi procesów kanonicznych przed objęciem biskupstwa, która w zmikrofilmowanej postaci znajduje się w lubelskim ośrodku Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne. Jak wynika z odkrycia, wpisu do księgi metrykalnej dokonano w parafii Witowo na Kujawach, w okręgu której znajdowała się miejscowość urodzenia bp. Dzieścielskiego zapisana jako „Thorzewo”. Istniejąca do dzisiaj wioska nosi tę samą nazwę – Torzewo, której brzmienie mimo nieco odmiennej pisowni było zapewne jednakowe ze współczesnym. Sto-

¹³ J. M. Dzieścielski, *List z okazji objęcia diecezji*, b.m. [1826], s. 1 (przedruk: Grotnik, *Józef Marcellin Dzieścielski*, s. 54)

¹⁴ M. Dzieścielski, *Dzieścielscy*, „*Verbum Nobile*”, 9-10 (1995), s. 9-10.

¹⁵ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902, s. 209-210.

¹⁶ M. Banaszak, *Chodyński Stanisław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 308-314.

sownie do przeprowadzonej weryfikacji należy na przyszłość posługiwać się stwierdzeniem o narodzinach bp. Dzieścielskiego w Torzewie na Kujawach¹⁷.

Dokonane odkrycie pozwala również na skorygowanie powtarzanej dotąd opinii o przyjściu bp. Dzieścielskiego na świat w dniu 2 kwietnia 1768 roku. Tymczasem data ta jest najwyraźniej datą jego chrztu. Co prawda na tamym etapie historii Kościoła dzieci otrzymywały często sakrament już w dniu urodzenia, ale nie dotyczyło to omawianego przypadku. Ks. Kazimierz Maśliński napisał bowiem wyraźnie, że 2 kwietnia ochrzcił dziecko małżonków Bartłomieja i Jadwigi imieniem Marcellin Józef, zaś chrzestnymi byli Waław Dzieścielski i Marianna Staniszevska. Chłopiec zaś urodził się „ultimis diebus Martii”, co nie tylko nie pozwala na przyjęcie daty 2 kwietnia za dzień narodzin, ale samo urodzenie umieszcza nieprecyzyjnie w ostatnich dniach marca 1768 roku. Te same dane, świadczące o wierności odpisu, zawiera notatka sporządzona na potrzeby badania kanonicznego w dniu 11 sierpnia 1819 roku ręką ks. Franciszka Darawskiego ówczesnego wikariusza w Witowie¹⁸.

a) personalia bp. Pieńkowskiego

Biograficzne wiadomości na temat bp. Pieńkowskiego, uwzględniające datę i miejsce jego urodzenia zaczęły pojawiać się w wydawnictwach o charakterze encyklopedycznym od początku XX stulecia. Ks. Jan Niedzielski w *Podręcznej Encyklopedii Kościelnej* stwierdził, że urodził się on 19 lipca 1786 roku we wsi Wola Modliborska w parafii Modliborzyce. Jego konstatacja mogła się opierać na pochodzącym z lat 30-tych XIX w. wykazie duchowieństwa lubelskiego sporządzonym dla władz państwowych¹⁹ lub też na późniejszym o kilka dekad tekście zamieszczonym na tablicy pamiątkowej w lubelskiej katedrze²⁰. W nowszej historiografii tego samego zdania był również ks. Antoni Gorzandt, ks. Zbigniew Starnawski i ks. Marek T. Zahajkiewicz, a także ks. Zygmunt Zieliński²¹. Ten ostatni wszakże gwoli naukowej rzetelności, do której zobowiązuje m.in. ranga wydawnictwa jaką jest *Polski słownik biograficzny*, nie będąc pewny tej informacji, uzyskanej zapewne na podstawie dostępnych opracowań, zaopatrzył ją w ujęty w nawias znak zapytania. Wątpliwość ta wzięła się bodaj stąd, że miejscowości o tej nazwie niepodobna odnaleźć na współczesnej mapie kraju. Nie przesądza to

¹⁷ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, *Księga ochrzczonych parafii Witowo z lat 1751-1772*, sygn. KM par. Witowo 2, s. 128; Archivum Secretum Vaticanum, Fondo Consistoriale, Processus consistoriales, *Processus R. D. Marcellini Dzieścielski praepositi cathedralis et officialis generalis dioecesis Wladislaviensis ad episcopatum in p. inf. et suffraganeum Wladislaviensem promovendi 1819*, vol. 216, k. 62v (mikrofilm w ośrodku Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, sygn. 145).

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Archiwum Archidiecezji Lubelskiej, *Wykaz tabellaryczny duchowieństwa świeckiego diecezji lubelskiej [...] 1835-1838*, sygn. Rep 60 A 252, k. 69v.

²⁰ „[...] Vincentio a Paulo Pieńkowski Episcopo Lublinensi [...] in pago Wola Modliborzycka [...] nato [...] Valentinus Baranowski 1876 monumentum hoc posuit”.

²¹ Gorzandt, *Biskup Wincenty a Paulo Pieńkowski*, s. 12; Starnawski, *Wincenty Pieńkowski*, s. 120; Zieliński, *Pieńkowski Wincenty*, s. 130; Zahajkiewicz, *Centralne urzędy*, s. 55.

wszakże o braku jej istnienia w przeszłości, choć nie informuje o niej *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*²². Zatem najskuteczniejszą metodą ustalenia faktycznego miejsca narodzin bp. Pieńkowskiego pozostaje zaczerpnięcie informacji z ksiąg metrykalnych parafii w Modliborzycach.

Okazuje się, że księgi takie zachowały się do naszych czasów i widnieje w nich poszukiwany akt chrztu²³. W jego treści, komentując fakt udzielenia sakramentu dziecku o imionach Wincenty Ignacy, zrodzonemu z małżonków Jana i Agnieszki Pieńkowskich wymieniono nazwę Słupia, w której to miejscowości, dziś zwanej Słupie, we dworze przyszedł on na świat. Co więcej, wertując skrupulatnie rzeczoną księgę metrykalną nie spotykamy się w parafii Modliborzyce z nazwą Wola Modliborska. Nie należy oczywiście wykluczać, że pewna część tej parafii w związku ze skomplikowanymi stosunkami własnościowymi mogła zwyczajowo nosić tę nazwę na jakimś etapie swoich dziejów. Jednakże brak potwierdzenia źródłowego i jasny zapis metrykalny każą w literaturze trzymać się miejscowości Słupia bądź też Słupie.

Notatka informująca o chrzcie bp. Pieńkowskiego podaje również datę dnia tego wydarzenia – było to 19 lipca 1786 roku. Brak natomiast jakiegokolwiek informacji o dniu urodzenia dziecka. Podobnie jak w omawianym wyżej przypadku bp. Dzieścielskiego może to oznaczać, że przyjście na świat nastąpiło kilka dni wcześniej, choć w pewnych okolicznościach data chrztu mogła pokrywać się z datą urodzenia.

²² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. VI, Warszawa 1885, s. 565-567.

²³ Archiwum Parafii Modliborzyce, *Księga ochrzczonych parafii Modliborzyce (1756-1787)*, k. 221.

**ZEIT UND ORT DER GEBURT ZWEIER LUBLINER BISCHÖFE JÓZEF
MARCELI DZIĘCIELSKI UND WINCENTY A PAULO PIEŃKOWSKI****Zusammenfassung**

Das kürzlich begangene Jubiläum des 200-jährigen Bestehens der Diözese Lublin bot auch Gelegenheit zu verschiedenen wissenschaftlichen Initiativen. Eine davon betraf die Vorbereitung eines Buches, welches die gesamte Geschichte dieser Diözese präsentiert. Während der Arbeit an dieser Publikation wurde deutlich, wie viele Bereiche noch unerforscht sind. Paradoxerweise gehören dazu auch die meisten Lubliner Bischöfe. Mehr noch, nicht einmal den biographischen Arbeiten zu ihrem Thema sind simple Fehler erspart geblieben. Erst die Konfrontation mit den Quellen ermöglichte deren Korrektur. Im Falle von Bischof Józef Marceł Dzięcielski konnte bewiesen werden, dass er in der Ortschaft Torzewo in Kujawien geboren wurde und nicht in Tchórzewo in Masowien und auch nicht in Tchórzowa in Podlachien. Das Datum des 2. April 1768 bezieht sich seinen Tauftag. Geboren wurde er dagegen schon in den letzten Märztagen. Und Bischof Wincenty a Paulo Pieńkowski wurde in der Ortschaft Słupie geboren und nicht, wie bisher angenommen wurde, in Wola Modliborska. Auch in seinem Fall ist der 19. Juli der Tag, an dem er das Sakrament der heiligen Taufe empfing.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich